

Kultura i vjera – korijeni civilizacije i put nove evangelizacije

Dijalog između vjere i kulture

Anton BOZANIĆ

Sažetak

Više nego bilo koji prijašnji papa, Ivan Pavao je pomaknuo kulturu u središte evangelizacije. Njegove riječi »Vjera koja ne postaje kultura vjera je koja se ne prihvaća u potpunosti, ne pretapa se u cijelosti, ne živi se vjerno«, vjerojatno su najjasnija službena izjava Crkve u svezi odnosa vjere i kulture. Kršćanstvo nije religija knjiga nego osoba, i kršćanska vjera može biti izražena i življena kroz ljudsku kulturu. Pluralistički pogled na kulturu je relativno suvremen, i Katolička ga crkva nije usvojila sve do sredine dvadesetog stoljeća. Novi izraz koji koristimo danas »inkulturacija« znači tekući dijalog između vjere i kulture, drukčije rečeno temeljita evangelizacija u kulturi ljudi. Kulturne promjene su polagane, ali mogu biti neprekidne ako je naš cilj jasan i živci jaki. Evangelizacija kulture oslanja se na dubokom uvidu u tajne naše vjere i na oštroj viziji za razumijevanje osnova naše kulture. Dijalog između Katoličke vjere i kulture počinje u srcu svakog kršćana koji živi oboje: vjeru i zemlju.

Uvod

Rasprave o vjeri i kulturi i pitanja njihova međusobnog prožimanja, postaju svakim danom sve zanimljiviji u čitavoj Crkvi. Nerijetko se govori kako se kršćanska vjera može izraziti i živjeti samo unutar određene kulture. Kad je pak riječ o kršćanskoj tradiciji, kaže se kako je ona po sebi kultura, jer se zasniva sasvim određenom sustavu vrednota. Nadalje, raspravlja se ne samo o jednoj, već o mnogim kulturama ili *kulturnom pluralizmu*. Vrlo često se rabi naziv *inkulturacija* i srodni termini, posebno kad je riječ o misijskim područjima. U najnovije se doba u papinskim dokumentima susreću novi pojmovi kao što su 'kultura života', 'kultura smrti', ili 'anti-kultura'. U razglabanjima o novoj evangelizaciji riječ *kultura* dobiva prepoznatljivo mjesto.

Promjene koje su se u posljednje vrijeme zbile u Hrvata na političkom i društvenom planu, kao i sve što se novoga događa, otvaraju brojna pitanja. Čak se i izvan crkvenih krugova nerijetko čuje kako nam je potrebna duhovna obnova. Nije do kraja jasno što se pod navedenim nazivom razumijeva i

što bi valjalo poduzimati da se stvari izmijene i nešto obnovi. Očito je da je u opticaju poljuljani sustav vrednota. Pod teološkim vidom nalazimo se na polju vjere i kulture i pratimo njihovo uzajamno prožimanje.

Htjeli bismo se stoga ovdje zaustaviti na pitanjima vjere i kulture općenito, osvijetliti suvremena polazišta i pokušati usmjeriti pogled prema onom što nam je činiti da naša življena kultura postane evangelizirana kultura.

Vrlo je dojmljivo djelovala izjava pape Ivana Pavla II. o vjeri¹ i kulturi, izrečena u pismu upućenom kardinalu Agostinu Casaroliju povodom osnivanja *Papinskog vijeća za kulturu*, mjeseca svibnja 1982. Papa, između ostalog, piše: »Vjera koja nije postala kultura, vjera je koja nije prihvaćena potpuno, nije shvaćena cjelovito i nije življena vjerno.«² Kristalno jasan stav rimskog biskupa o odnosu vjere i kulture potaknuo je crkvene ljude da iznova promotre duhovne i zemaljske vrednote u svjetlu naznačene sintagme. Uslijedile su brojne rasprave i komentari o relacijama između različitih kultura i vjere i njihovu međusobnom prožimanju. Papine su riječi nerijetko citirane kao moto i umetnute u predgovore mnogih knjiga. Misijsko je djelovanje Crkve dobilo novu odrednicu u odnosu prema zatečenoj kulturi sredine u kojoj se naviješta Evanđelje. Govor o vjeri i kulturi nije izgubio nimalo na važnosti i aktualnosti do danas.

1. Značenje riječi kultura

Postoje različite definicija riječi 'kultura', ovisno o polazištu s kojeg se ona promatra. Dovoljno nam se ovdje zaustaviti samo na nekima. Prema antropologu Edwardu Tyloru u kulturu spada znanje, vjerovanja, umijeća, moral, zakoni i sve stečene navike što ih pojedinac baštini kao član određene zajednice.³ Drugim riječima, kultura je ono što čovjek uči ili stječe kao član društva. U Tylorovu opisu ljudska zajednica postaje kriterij određivanja kulture. Ako se gleda na kulturu sa stanovišta našeg mentalnog sklopa, tj. uobičajenog načina izmjena misli i sadržaja, može je se definirati kao »sustav naslijeđenih shvaćanja izraženih u simboličkim formama pomoću kojih ljudi izmjenjuju, podržavaju i razvijaju znanje i oblikuju stav prema životu«.⁴ Drugi će isto pitanje dodatno pojednostaviti i reći kako kultura obuhvaća niz simbola, sadržaja i normi po kojima zajednica ili skupina živi i funkcionira u nekoj sredini. Isusovac A. Dulles unosi više detalja i kaže: »Pod kulturom redovito razumijevamo sustav značenja i vrijednosti povijesno predanih, uobličjenih često u simbole, koje su prihvatili članovi određene zajednice ili sociološke skupine, tako da po njima spontano osjećaju, misle, prosuđuju i po-

1 Riječ *vjera* možemo nadomjestiti i riječju *religija*. Međutim, rabić ćemo ovdje radije termin *vjera*, jer upućuje više na osobne relacije čovjeka s Bogom i odnos pojedinca prema vanjskim vrednotama.

2 *L'Osservatore Romano*, 28.VI.1982., 1–8.

3 E. Tylor, *Primitive Culture* Vol I., London 1891., 1.

4 C. Geertz, *Interpretation of Cultures*, New York 1975., 89.

našaju se na osebujan način.«⁵ Ima već i pokušaja da se sadržaj kulture veže s mass-medijima i računarskim oblicima komuniciranja, pa se kaže kako u kulturu bitno pripada »sustav poruka i slika koji usklađuje ljudske odnose«.⁶ Iz svega ovdje rečenog proizlazi da je kultura kompleks vrijednosti i shvaćanja jedne zajednice ili sredine koji se prenose, a tijekom prenošenja upotpunjuju se i mijenjaju. Kulturološka analiza stoga uključuje način otkrivanja značenja i vrijednosti koje su utkane u ponašanje ljudi, zatim uočavanje raznih utjecaja tijekom povijesti na zajednicu i promatranje kako kulture djeluju jedna na drugu te kako se razvijaju i prenose iz generacije u generaciju.

2. *Razine kulture i mjesto za religiju*

U svakoj kulturi možemo izvana prepoznati dvije osnovne razine ili nivoa. Prvi je *materijalni* – koji uključuje sve što se odnosi na materijalni život zajednice, kao što su tehnologija, sredstva, umijeća, znanost i sl. Drugi je *duhovni ili simbolički* – po kojima se društvo ravna i ponaša. Valja usput reći kako su simboli vrlo važni za kulturu. Oni predstavljaju komponente mentalnih okvira i slika po kojima zajednica doživljava i razumije sebe i svijet uokolo.

Osim navedenih pojavnih oblika iznimno su važne dublje spoznajne razine na kojima je zasnovana pojedina kultura. Ovome ubrajamo *ljestvicu vrednota* ili vrijednosti uključene u kulturni okvir. Neke vrijednosti u pojedinim kulturama uživaju prioritete, druge su manje važne. Napokon zadnja razina ujedno najvažnija za vjeru – jest *svjetonazor* ili *pogled na svijet* svojstven pojedinoj kulturi.⁷ Na ovoj kulturnoj razini – koja je čvrsto povezana s prethodnom, tj. s ljestvicom vrednota, religija nailazi svoje najtvrđe tlo pod nogama i stupa u puni dijalog s kulturom. Pod riječju 'svijet' ili 'svjetonazor' razumijevamo ovdje ukupno ljudsko iskustvo o blizim, neposrednim i udaljenim stvarnostima što ga ima jedna zajednica ili sredina i po njemu se ravna. Religiozno iskustvo je susret sa zadnjom stvarnošću, pronicanje istine ili snage koja nadilazi pojedinačnu osjetilnu spoznaju. Zato religiozno razumijevanje stvarnosti ulazi u samu srž kulture. Nije teško shvatiti zašto evangelizacija postavlja temeljni izazov kulturi. Nadalje, vjera ili religija ne zaustavlja se na suhoj spoznaji i tumačenju. Ona ide dalje. Nastoji pružiti vjerniku smjer života. Pomaže mu hodati između nade i očaja.⁸

Možemo usput postaviti pitanje: postoji li uopće ateistička kultura? Ako krenemo od pretpostavke da ideologija označuje zbir vjerovanja i vrijednosti, a ateizam je posvema usredotočen na negaciju Božje opstojnosti, nije jas-

5 A. Dulles, *The Catholicity of the Church*, Oxford 1958., 175. Citirano prema: K. Boyack, *The New Catholic Evangelization*, New York/Mahwah 1992., 45.

6 R Williams, *The Sociology of Culture*, New York, Schocken Books, 1982., 10.

7 Usp. A. Shorter, *Toward a Theology of Inculturation*, New York⁴1995., 35–37.

8 *Isto*, 37–38.

no koje vrijednosti može on ponuditi. Praksa u zemljama 'ateističkog svjetonazora' pokazala je kako je ustvari 'službeno' nijekanje Boga i isticanje humanizma poprimilo analogne religiozne oznake.

3. *Inkulturacija i drugi oblici kulturnog prožimanja*

Već smo napomenuli da kultura nije statička, nego je podložna promjenama. Pod riječju *enkulturacija*⁹ misli se na proces socijalizacije ili prilagođavanja okolnostima kojem je podvrgnut pojedinac kad se nađe u novom kulturnom okruženju. *Akulturacija* označuje susret dviju kultura i njihovo međusobno prožimanje i stapanje. Pretpostavlja uzajamno poštivanje i toleranciju. Ukoliko tih uvjeta nema, pa se jedna kultura želi potpuno nametnuti drugoj, ili drugu zapostavlja, ili čak iskorjenjuje, govori se o *kulturnoj dominaciji*, *kulturnom otuđenju* ili *kulturnom imperijalizmu*. Potpuno negativno značenje ima termin *kulturalizam* koji se odnosi na apsolutiziranje jedne kulture do skrajnjih granica, tako da se isključuje mogućnost pomaka prema naprijed ili promjene.

Dolazimo do središnjeg, novog pojma na relaciji vjere i kulture, a to je *inkulturacija*. Možemo je ukratko definirati kao dijalog između vjere i kulture, ili još bolje kao kreativan i dinamičan odnos između kršćanske poruke i jedne ili više kultura.¹⁰ Prvi put se riječ 'inkulturacija' pojavila u papinskom dokumentu g. 1979,¹¹ a od tada je u čestoj uporabi. U misijskom poslanju Crkva se usvajanjem sadržaja 'inkulturacije' oslobodila balasta 'dominantne Zapadne kulture'. Inkulturacija je najuže povezana sa suvremenim shvaćanjem evangelizacije prema kojem sadržaj Evandjelja poprima kulturni oblik upravo inkulturacijom. Drugim riječima, ona označuje sustavnu evangelizaciju ljudi u njihovoj kulturi. Teoretičari inkulturacije iznimno cijene pionirske zahvate sv. Ćirila i Metoda u prenošenju vjere na ljudima razumljivom jeziku i pismu. Inkulturacija nije trenutni čin, već kontinuirani proces, trajni dijalog vjere i određene kulture. Stoga nam je vrlo znakovit naziv koji katkad koristimo – *evangelizirana kultura*.

4. *Put od klasičnog do modernog crkvenog shvaćanja kulture*

Ako se letimično zaustavimo na prvim kršćanima i njihovom snalaženju u ondašnjem ambijentu, čini nam se da su bili mnogo bliži današnjem razumijevanju kulture, nego vjernici u idućim stoljećima. Isus je propovijedao Radosnu vijest o Božjem kraljevstvu u židovskoj kulturi. Prvi su učenici vrlo lako protumačili poruku u široj – možemo reći – za ono vrijeme svjetskoj, grčko-rimskoj kulturi. Predstojnici kršćanskih zajednica nisu vidjeli naročitih

9 Nazive *enkulturacija*, *akulturacija*, *inkulturacija* uzimamo prema engleskom nazivlju: *enculturation*, *acculturation*, *inculturation* i sl.

10 Usp. Shorter, *nav. dj.*, 10–13.

11 *Catechesi Tradendae* br. 53.

problema u napuštanju bitnih značajki židovske tradicije, kao što su obredni običaji, obrezanje, propisi o jelu i sl. U teološkoj su misli termini *narav*, *supstanca* i *osoba* jednostavno nadomjestili izvorne hebrejske izraze. Potonji je razvoj izgubio početnu vitalnost i stvari su krenule drukčije. Sadržaj kulture zaustavio se u klasičnom obliku. Moramo priznati da i sama riječ 'kultura' priziva nerijetko u svijesti ljudi pomisao na sadržaje kao što su: klasična glazba, opera, kazalište, književnost, poezija, umjetnost i sl. Biti kulturnar značilo bi u tom smislu pripadati visoko obrazovanom sloju ili eliti koja posjećuje mjesta s kulturnim ponudama i gaji profinjen osjećaj za spomenute vrijednosti.¹² Eventualno bi se svemu ovom moglo još pridodati tradicionalne plesove, tj. folklor, muzeje i povremene programe u kulturnim centrima i kulturni sadržaji bili bi zaokruženi. Spomenuto klasično shvaćanje kulture kao vrhunske nadgradnje i ideala na posebno odabranim sektorima nije u sebi neispravno, ali je vrlo suženo. Uprisućnilo se tokom povijesti u svijesti i razumijevanju Crkve.¹³

Kad je u IV. stoljeću kršćanstvo postalo službena religija Rimskog Carstva, usvojilo je vrlo brzo zatečene uljudbene tradicije. Klasični rimski pojam kulture bio je *univerzalni ideal civilizacije*. Riječ suprotnog značenja od civilizacije bila je *barbarizam* ili *primitivizam*. Ideal civilizacije, oblikovan u monolitnoj rimskoj kulturi, predstavljao je univerzalni sustav vrijednosti i prava koje se je moglo opravdati filozofskim razmišljanjem i usvojiti obrazovanjem. Viši je sloj obraćao iznimnu pozornost obrazovanju, tj. stjecanju znanja i vještina koje su, po ondašnjem shvaćanju, imale neprolaznu vrijednost i s kojima se je moglo podičiti u elitnom okruženju. Drevni je Rim tako prepoznavao civilizirane ljude i barbare, odnosno kulturno odgojene i neodgojene.

S kršćanstvom je rimski sustav vrijednosti dobio novu dimenziju. Viši svijet kulture bio je u vjerničkoj svijesti poistovjećen s kršćanstvom u kojem se prepoznavao ideal. Drugim riječima, Evandjelje se trebalo naviještati i predavati u besprijekornom kulturnom obliku. A kad su u Srednjem vijeku objavljene istine protumačene terminima grčko-rimske filozofije, zapečaćena je za dugo razdoblje nepromjenjivost kršćanskih kulturnih ideala.¹⁴ B. Lonergan kaže kako su crkvene dogme postale trajne ne zato što izražavaju objavljene istine, nego zato što se vjerovalo u univerzalnu i trajnu kulturu i u postojanje fiksnih, nepromjenjivih sadržaja i značenja.¹⁵ Kršćanski se svjetonazor očitovao u monolitnoj kulturi Zapada.

Društvene promjene i višestuki razvoj znanosti u IX. i XX. stoljeću izmijenili su stav prema tečevinama civilizacija. Postalo je jasno da ne postoji

12 U engleskom jeziku rabi se za navedeni oblik kulture termin *highbrow culture*

13 Usp. Shorter, *nav. dj.*, 17–19. Vrlo zanimljive rasprave o povezanosti kršćanstva s grčko-rimskom ili zapadnom kulturom možemo naći u knjizi: R. Niebuhr, *Christ and Culture*, New York 1951. /Novo izdanje 1975./

14 *Isto*, 18.

15 B. Lonergan, *Method in Theology*, London 1973., 301., prema Shorter, *nav. dj.*, 19.

samo jedna kultura, nego da ih ima više i da u svakoj od njih možemo prepoznati više razina. Nije se bilo lako istrgnuti iz zagrljaja kršćanstva s klasičnom rimskom kulturom. Trebalo je vremena da uđe u katoličku svijest spoznaja kako se vjera ne može poistovjeđivati ni s jednom kulturom, a da mora nadahnjivati svaku kulturu. Napokon se papinski dokument iz g. 1994. prvi put izjasnio o kulturnom pluralizmu.¹⁶ Uslijedili su i drugi iskazi pape Pija XI. i Ivana XXIII. Dokumenti II. vatikanskog sabora, a u prvom redu *Gaudium et spes*, posvetili su punu pozornost kulturi i kulturama. Od neposrednih postkoncilskih crkvenih akata valja posebno izdvojiti *Evangelii nuntian-di* koji je učinio znatne pomake u teologiji o Crkvi unutar raznih kultura. Već je po sebi iznimno značajan čimbenik nedvojbenog priznavanja različitih kultura praktično ukinuće latinskog i uvođenje narodnog jezika u liturgiju Katoličke crkve. Jezik je najčvršće povezan s kulturom svakoga naroda. Latinski je jezik predstavljao profinjeni izraz rimske kulture. Bilo je bojazni da bi moderno shvaćanje kulture moglo uzrokovati tzv. *kulturni relativizam* koji korespondira s moralnim relativizmom, u kojem nema apsolutnih vrijednosti. Sazrela je ipak spoznaja kako je prava kultura nešto duboko svojstveno ljudskom biću, što se nikako ne zaustavlja na površini, već ponire u dubine osobe i nije moguće evangelizirati ako se ne spustimo u izričaje dotične civilizacije. Stoga nijedna kultura – ukoliko se uzme cjelovito – ne može biti usmjerena protiv zadnjih vjerskih istina. Istodobno, postalo je jasno da – kako kaže Schillebeeckx – »kršćanstvo nije religija knjige nego osobe«, a kršćanska se vjera može izraziti i živjeti samo u ljudskoj kulturi.

5. *Kulturne promjene – suvremeni proces modernizacije*

Riječ koja se u mnogim segmentima čvrsto vezuje s kulturom jedne sredine jest *tradicija*. U tradiciju pripada sva kulturna baština što ju je jedna zajednica dobila u naslijeđe. Zato gdjekad kultura i tradicija znače isto.

Drugi sličan termin je *civilizacija*. Nerijetko može biti sinonim za *kulturu*. Obično se pod njom misli na zadnju etapu ili doseg u razvitku neke zajednice. Zatečena kultura je posljedica ili rezultat mnogih promjena koje su se dogodile tijekom vremena odabirom i prihvaćanjem različitih ideja, usvajanjem simbola i oblikovanjem ponašanja.

Iste ideje poprimaju s vremenom raznolike kulturne izražaje. Možemo usput navesti jedan vrlo ilustrativan prikaz. Jaroslav Pelikan opisao je u svojoj studiji kako je u europskoj kršćanskoj kulturi slika Isusa Krista izmijenjena.¹⁷ Tako je trijumf kršćanskog carstva u IV. stoljeću rezultirao oslikavanjem Krista kao Kralja. U isto doba platoniska filozofija sugerirala je ideju kozmičkog Krista. Antropologija sv. Augustina isticala je Sina Čovječjega.

16 U govoru Pija XII. Papinskom misijskom društvu u: AAS 1944., 210., prema citiranju *Evangelii Praecones* 1951.

17 J. Pelikan, *Jesus Through th Centuries: His Place in the History of Culture*, New Haven and London 1985.

Popularnost bizantinskih ikona u VIII. i IX. stoljeću potaknula je teologe da razjasne pojam Krista kao prave Slike Božje, dok je pobožna literatura idućih stoljeća stavila u središte spasavajuću moć Križa, nasuprot demonskoj sili zla. Srednjovjekovni monaški život vidio je asketski lik Krista koji se odrekao svijeta. Misticizam nadahnut neoplatonizmom predočio je sliku Krista Zaručnika duše, a viteštvo i franjevci prepoznali su u njemu punu humanost. Humanizam i Renesansa dodijelili su Kristu koncept univerzalnog čovjeka, dok su nositelji reformacije probudili osjećaj za Krista kao odsjaj Vječnoga. Bolno iskustvo vjerskih ratova u Europi stvaralo je sliku Princa mira. Prosvjetiteljstvo VIII. stoljeća tragalo je za Kristom dogmi i jasnog racionalnog moralnog sustava, a Romantizmu idućeg stoljeća bio je bliži misticizam u oslikavanju Osnivača kršćanstva. U suočavanju sa socijalnom nepravdom XX. stoljeća, posebno u Trećem svijetu, dolazi do izražaja lik Krista Osloboditelja.

Sve navedene slike Krista – kako Pelikan nastoji pokazati – izraz su autentične kršćanske tradicije, a njihova različnost odgovara drukčijim socio-kulturnim zahtjevima u različitim vremenima. Promjene koje su se zbivale u prošlosti bile su ipak postupne i spore i bile su u kontinuitetu.

Vrijeme u kojem živimo obilježeno je brzim napretkom znanosti, neposrednim komunikacijama i naglim promjenama. Razvoj tehnologije nužno uzrokuje proces *modernizacije* koji se odražava na gospodarskom, političkom i socijalnom životu. Uz modernizaciju, vrlo je važan proces *sekularizacije*. Na poseban pak način modernizacija utječe na kulturne stvarnosti, ljudske odnose, institucije, vrijednosti i ideale. Nagli rast materijalnih vrijednosti i proizvodnosti stvorio je *potrošačko društvo* koje se usredotočuje na materijalnu proizvodnju, potrošnju i uživanje. Istodobno, pak, brza izmjena informacija povezuje ljude i kulture. Stvara se na određen način globalna, zajednička kultura. Mass–mediji oblikuju javno mnijenje.

Kao rezultat potrošačke orijentacije ne–materijalne vrijednosti dolaze u svijesti ljudi u drugi plan, kao da ih se potiskuje u privatnu sferu. Postoji ozbiljna opasnost da promjene, izazvane modernizacijom, potkopaju duhovno–religiozne vrednote, a na poseban način vjeru u Boga te umanje osjećaj za čovjekovu odgovornost. Brzi životni tempo gotovo ne dopušta pojedincu postavljanje vrednota na pravo mjesto. Prejako isticanje materijalnog oslabljuje izvornu ljudsku dimenziju i otvara put nasilju i porocima. Crkva se očito suočava s novim, dinamičnim izazovima. Rješenje se ipak nazire na izvorima kulture.

6. Papa Ivan Pavao II. i postavljanje kulture u centar evangelizacije

Više od bilo kojeg svog predhodnika, današnji papa Ivan Pavao II. ne prestanto ističe važnost kulture i stavlja je u samo središte evangelizacije. Mnogi se pitaju: zašto? Zaključuje da se u papinom uvjerenju najvjerojatnije očituje njegovo osobno iskustvo kao svećenika i biskupa za vrijeme komu-

nističke vladavine u Poljskoj. Praksa je pokazala da je kultura mnogo značajnija u čuvanju i širenju vjere nego institucije. Naime, u svim zemljama s marksističkim 'službenim svjetonazorom', Crkva nije imala pristupa u javnim institucijama, primjerice u školama, socijalnim organizacijama, radiju, televiziji, novinama i sl. Usprkos takvom neprijateljskom raspoloženju države, vjera se kod mnogih sačuvala, jer je bila duboko ukorijenjena u kulturi.

Bit će korisno zaustaviti se makar kratko na pojedinim izričajima o međuodnosu vjere i kulture kako ih je u različitim prigodama oblikovao Ivan Pavao II. Brojna papina pastoralna putovanja po svim kontinentima svijeta suočila su ga s pluralizmom kultura. Susreti s vjernicima po Africi, od 1980. godine pa dalje – u krajevima gdje živa tradicija puno znači – bili su izvanredna prigoda da se s najviše crkvene instance progovori o raznim oblicima inkulturacije.

Povodom osnivanja *Papinskog vijeća za kulturu* g. 1982. Ivan Pavao II. je ustvrdio da je kultura *temeljna dimenzija čovječnosti* i istaknuo da je najizvršniji put prevladavanja ideoloških podjela i umanjivanja straha upravo *promicanje dijaloga između Evanđelja i kultura*.¹⁸ U tom je kontekstu izrečena već citirana misao kako je vjera, koja ne postaje kulturom, u sebi manjkava. Malo poslije – suočen s problemom kulturalizma – napisat će kako jedino kultura mira nadvladava *antikulturu*.¹⁹ U obraćanju mladima papa vrlo zorno tumači birbu između *kulture ljubavi* i *kulture smrti*.²⁰ Iste se misli, još bolje razrađene, nalaze u najnovijim papinskim dokumentima, osobito u enciklici *Evangelium vitae*, gdje se govori o *dubokoj krizi kulture* i iznova poziva na *Evanđelje života* koje nadvladava *kulturu smrti*.²¹

Proslava jedanaest stoljeća misije Svete braće Ćirila i Metoda g. 1985. papi Poljaku vrlo dobro je došla da, uzimajući u obzir cijelu Crkvu, istakne njihovo značenje, ne samo u evangelizaciji slavenskih naroda nego prvenstveno u adekvatnom razumijevanju misijske zadaće i primjerenom naviještanju Radosne vijesti u kulturi sredine u kojoj su djelovali. Ivan Pavao II. ustvrdio je, bez imalo ustručavanja, kako misija sv. Ćirila i Metoda nije bila pošteđena od kulturne dominacije i drugih manipulacija, ali su ti misionari bili uporni jer su imali istančan osjećaj katolicizma i znali što znači jedinstvo u raznolikosti. Stoga se, uspoređujući s današnjim načinom evangeliziranja, njihovo djelovanje može uzeti kao *model inkulturacije*.²²

18 Vidi bilj. br. 2.

19 U pismu Vijeću za kulturu, u *Church and Culture (Bulletin for the Pontifical Council for Culture)*, No. 1, 1984,3.

20 *L'Osservatore Romano*, 25.IV.1984.

21 Enciklika *Evangelium vitae*, objavljena 30.III.1995., usredotočuje se na borbu protiv legalizacije abortusa i eutanazije, jer je to ubijanje nevinih ljudskih života. Isto tako, kaže se da uzimanje embriona ili fetusa za predmet eksperimentiranja znači krimen protiv dostojanstva ljudskog bića.

22 *Slavorum apostoli*, p. 10. Enciklika *Slavorum apostoli*, objavljena 2.VI.1985. sadrži planirane papine govore za namjeravani posjet Čehoslovačkoj i posjet grobu sv. Metoda.

U papinomu se rječniku prepoznaje i analogna uporaba termina *kultura*. Rabi se izraz *teološka kultura* ili *teološka baština*, a kao riječ suprotnog značenja bila bi *pseudoteološka kultura*. Očito je da je tu riječ o teološkim kovanicama prepoznatljiva sadržaja. Ono što je u pozitivnom smislu povezano s kulturom upućuje na prave i trajne vrednote, ozbiljnost pristupa problemu i ne zaustavlja se na površini.²³

7. *Kultura i vjera u našem vremenu i prostoru i evangelizacija*

Raspravljajući s vjerskog stajališta o današnjoj kulturi – koja u mnogim segmentima postaje globalna i zajednička – mogli bismo razlučiti njezine bitne pozitivne i negativne aspekte.

Gledamo li s pozitivne strane, jasno nam je da današnja kultura predstavlja iznimnu blagodat u pronalascima kao što su televizija, radio, telekomunikacije, brzi prijevoz, računala; zatim napredak u medicini, brizi oko zdravlja, proizvodnji hrane, brzom pomoći u nepogodama i nevolji i sl. Kršćanski navjestitelj prepoznaje Božju nazočnost u svim navedenim i drugim znanstvenim otkrićima.

Negativna strana moderne kulture uključuje gramzivost; materijalizam, hedonizam, devalorizaciju vrednota, nemoralnost koju mass-mediji čine još atraktivnijom i posebno zloupotrebu tehnologije, počevši od prijetnje ratom s nuklearnim naoružanjem, pa sve dalje. Evangelizator se ne može nikako pomiriti sa zatečenim stanjem, već mora, ispitujući iznova znakove vremena, suočiti evanđeoske vrijednosti s negativnim izazovima suvremene kulture.

Inkulturacija – koja ide u srž same evangelizacije – ne odnosi se samo na one krajeve do kojih još nije dospjelo Evanđelje, nego i na sve sredine koje su se susrele s Radosnom viješću, ali ona nije dovoljno ušla u sve pore života, ili je s promjenama u društvu vjera izgubila kontakte s pojedinim životnim sferama. Ona je trajni proces i upućuje na kršćansko oplemenjivanje i preobražaj kulture s pomoću neprestanog dijaloga kulture i Evanđelja. Inkulturaciju možemo stoga shvatiti kao način života vjernika. Papa Pavao VI. rabio je izričaj *civilizacija ljubavi*, a Ivan Pavao II., govoreći o istim sadržajima, naglašuje *kršćanski humanizam*.

Ako bismo htjeli makar hotimično razmotriti kulturu i vjeru i njihovo međusobno prožimanje u nas, posebno nakon pada komunističkog ustroja devedesetih godina otkad je vjera iznova stekla pravo glasa u javnom životu, moramo ustvrditi kako, iako imamo dobrih naznaka, postoji još puno nedorečenosti i nejasnoća. Ljestvica vrednota je poljuljana na mnogim razinama. Deklarativno masovno pripadanje katolicizmu ne znači istodobno i osobno usvajanje vjerskih sadržaja. Teško je još procijeniti kolika je 'neishranjenost' Biblijom u hrvatskom narodu. Nagle promjene uvjerenja, kako god bile opravdane, ne pružaju dostatnu garanciju za praktični život. Dapače,

23 Usp. Shorter, *nav. dj.*, 233–237.

katkad takve 'promjene' imaju suprotan učinak. Autentičnost riječi i djela odraz je vjere koja postaje kulturom. Obraćanje je slojevito. Dijalog vjere i kulture odvija se postupno.

Stvaranje kulture vjerske sredine i duhovnog ozračja koja pomaže svagdašnjem životu ljudi, nije toliko program s jasno definiranim etapama, koliko *proces postepenog rasta*. Kulturne promjene idu sporo, ali se ipak zbivaju kad postoje jasni ciljevi i slijedi kontinuirano nastojanje. Evangelizatorima je potrebna *vizija i upornost* na duge staze. Evangelizirana *kultura* zasniva se na jasnom shvaćanju najdubljih misterija kršćanske vjere i razumijevanju osnova dotične kulture.

Konačno, dijalog između vjere i današnje kulture, o kojem smo ovdje raspravljali, događa se na više razina: u malim zajednicama i obiteljima, u javnom i privatnom životu, u izgovorenoj i napisanoj riječi, putem sredstava javnoga priopćavanja, škola i institucija. On ipak započinje u srcu svakog kršćanina koji iskreno voli vjeru, svoj narod i svoju zemlju.

Zaključak

Više nego bilo koji dosadašnji papa, Ivan Pavao II. neprestano ističe važnost kulture i dovodi je u središte evangelizacije. Poznata njegova izjava: »Vjera koja nije postala kultura vjera je koja nije potpuno prihvaćena, nije cjelovito shvaćena i nije vjerno življena« vrlo jasno sažimlje odnos vjere i kulture i potiče crkvene ljude da iznova promotre duhovne i zemaljske vrednote u svjetlu naznačene sintagme. Pluralističko shvaćanje kulture novijeg je datuma. Budući da je kršćanstvo dugo bilo čvrsto vezano uz kulturu Zapada, nije bilo lako odijeliti se od nje i prepoznati različite kulture u kojima može kršćanstvo isto tako autentično zaživjeti. Termin kojim se danas koristimo na relaciji vjere i kulture je *inkulturacija*. Možemo je definirati kao dijalog između vjere i kulture ili kao kreativan i dinamičan odnos između kršćanske poruke i jedne ili više kultura. Kršćanska se vjera može izraziti i živjeti samo u ljudskoj kulturi. Današnja kultura, koja u mnogim segmentima postaje globalna i zajednička, ima svoju pozitivnu i negativnu stranu. Ispitujući iznova znakove vremena, evangelizator mora suočiti evanđeoske vrednote s negativnim izazovima suvremene civilizacije. Kulturne promjene idu sporo, ali se ipak događaju ako postoje jasni ciljevi i uporno zalaganje. Evangelizirana se kultura zasniva na dubokom shvaćanju misterija vjere i razumijevanju osnova kulture.

*CULTURE AND FAITH – THE ROOTS OF CIVILISATION
AND THE PATH TO A NEW EVANGALISATION*

Anto BOZANIĆ

Summary

Pope John Paul the Second, more than any other pope, has moved culture to the centre of evangelisation. His words, »Faith which does not become culture is faith which not received fully, not assimilated entirely, not lived faithfully«, is probably the clearest official Church statement on the relationship between faith and culture. Christianity is not a book religion but a religion close to people and Christian faith can only be expressed and lived through a human culture. The pluralistic view of culture is relatively recent and the Catholic Church did not adopt such a notion until the middle of the twentieth century. The new term which is in use today, namely that of 'inculturation' means the ongoing dialogue between faith and culture or rather the profound evangelisation of a people in their culture. Cultural change is slow, but it can be steady if our purpose is clear and our nerves are strong. Evangelising culture relies on deep insight into the mysteries of our faith and a keen vision for understanding the basis of our culture. The dialogue between Catholic faith and culture begins in the heart of every Christian who lives for both faith and country.

